

De werkgelegenheidseffecten van het integraal mestbeleid

**Ontwikkeling van de werkgelegenheid van
werknemers in de dierkolom, 2000-2003**

Opdrachtgever: Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij

NEI Arbeid en Onderwijs

A. van Riel

J. Kroon

M.A. van der Ende

F.A. van der Zee

Rotterdam, september 2001

Inhoudsopgave

	Pagina
Voorwoord	
Samenvatting	i
1 Achtergrond en probleemstelling	1
1.1 Integraal mestbeleid	1
1.2 Onderzoeksvragen	1
2 Opzet en werkwijze	3
2.1 Onderzoekmethode	3
2.2 Modelsystematiek	4
3 Samenvatting van de onderzoeksresultaten	7
3.1 Inleiding	7
3.2 Restricties op veestapel en agrarische productie	7
3.3 Werkgelegenheidseffecten per scenario	8
3.4 Werkgelegenheidseffecten per sub-sector	9
3.5 Werkgelegenheidseffecten naar sekse en leeftijd	10
3.6 Werkgelegenheidseffecten naar beroepsniveau	11
3.7 Effecten naar provincie en herplaatsingsmogelijkheden	12
3.8 Beeldvorming binnen de sector	15
4 Literatuuroverzicht	18
Bijlage 1 Werkgelegenheidseffecten in aantallen dienstverbanden	b.1
Bijlage 2 Gehanteerde sectorindeling naar SBI 1993 en GUO codes	b.2

Voorwoord

In juli 2000 heeft het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij (LNV) het Nederlands Economisch Instituut (NEI B.V.) verzocht onderzoek te doen naar de gevolgen van de in september van het voorafgaande jaar door de minister voorgestelde wijzigingen in het mestbeleid voor de werkgelegenheid in de agrarische sectorkolom. Met de voorziene aanscherping van de gebruiksnormen voor fosfaat en nitraat, de integrale benadering van het beleid binnen de Minas systematiek, de rol van mestafzetovereenkomsten en de start van de diverse opkoopregelingen voor bedrijfsbeëindiging is een nieuwe fase in het mineralenbeleid aangebroken welke een nadere analyse van de gevolgen van het beleid voor de sector rechtvaardigt. De onderzoeksresultaten zijn tot stand gekomen in samenspraak met een breed samengestelde klankbordgroep uit de sector. Deze bestond uit vertegenwoordigers van LNV, de Productschappen Vee, Vlees en Eieren (PVE), Productschap Zuivel, Productschap Diervoeder, FNV Bondgenoten, CNV Bedrijvenbond en ACTOR Sector Advies Bureau.

Voor een uitvoeriger rapportage, met daarin een nauwkeuriger uitwerking van de modelopzet en de schattingsresultaten, verwijzen wij naar het technische hoofdrapport. Tenslotte spreken we de hoop uit dat dit rapport zal bijdragen aan een duurzame en sociaal verantwoorde aanpassing van de sector.

De auteurs

Rotterdam, juli 2001

Samenvatting

In het milieubeleid neemt het terugdringen van de uitstoot aan fosfaat en stikstof al sinds het midden van de jaren tachtig een belangrijke plaats in. Na de aanscherping van het beleid in 1999 is het doel nu een situatie waarin de mestproductie gelijk is aan de mogelijkheden tot mestplaatsing. De onderzoeksvraag is wat de eventuele gevolgen van dit aangescherpte beleid zijn voor de aantallen werknemers in niet alleen de veehouderij, maar ook de aanleverende, dienstverlenende en verwerkende bedrijven.

De belangrijkste conclusies van het onderzoek vatten we puntsgewijs samen:

- ▲ De aantallen varkens, kippen en vleeskalveren in 2003 liggen als gevolg van het integrale mestbeleid respectievelijk 12, 8 en 4 procent lager dan bij de autonome ontwikkeling. Het aantal varkens is sterk afhankelijk van de acceptatie van mestcontracten in de akker- en vollegrondstuinbouw en de extensieve veehouderij. De melkveesector blijft buiten schot.
- ▲ De extra arbeidsuitstoot van werknemers binnen de aanleverende en dienstverlenende bedrijven is procentueel het grootst in de bedrijfsverzorging en de vee- en voedergroothandel. In de slachterijen is de extra arbeidsuitstoot groter dan bij vleesverwerkers omdat levend vee nauwelijks geïmporteerd kan worden.
- ▲ De totale omvang van het extra banenverlies van werknemers door de nieuwe mestwetgeving wordt bij “consolidatie geraamd op ruim 3.700 fte in 2003. In dit scenario substitueren producenten naar hun mogelijkheden input op basis van import en afzet op grond van aanvullende activiteiten. Dit aantal fte komt bij licht toenemende arbeid in deeltijd overeen met een totaal van circa zesduizend dienstverbanden van 5.800 personen (zie bijlage). Hierboven komt nog een verlies van ruim 300 fte voor uitzendkrachten.
- ▲ De totale omvang van het extra banenverlies van werknemers door de nieuwe mestwetgeving wordt bij “actieve vernieuwing” geraamd op bijna 3.400 fte in 2003. Dit komt bij licht toenemende arbeid in deeltijd overeen met een totaal van ruim 5.400 dienstverbanden van ruim 5.200 personen. Hierboven komt nog een verlies van circa 300 fte voor uitzendkrachten.
- ▲ Een aantal ramingen die volgens de Permanente Commissie Mestproblematiek als onzeker moeten worden beschouwd, hebben een sterke invloed op de geschatte omvang van het werkgelegenheidseffect. Bij de meest optimistische raming voor de ontwikkeling van de mestexport (20,8 miljoen kg fosfaat in plaats van de geraamde 13,5) en een tekenbereidheid van meer dan 75 procent leidt de nieuwe mestwetgeving niet tot extra uitstoot van arbeidsvolume in de dierkolom. Bij de meest pessimistische ramingen is het arbeidsvolume in 2003 respectievelijk 9 (mestexport van 7,5 miljoen kg fosfaat) en 15 procent (tekenbereidheid van 60 procent) lager dan volgens het autonome scenario.

- ▲ Ruim tweederde van de zittende werknemers in de dierkolom is jonger dan 35 jaar. Voor zover de jonge werknemers evenredig worden getroffen bij de uitstoot van arbeid, lijkt herplaatsing voor de grootste groep mogelijk naar gelang van algemene arbeidsmarktomstandigheden (netto vraagoverschot per regio), persoonlijke kwalificaties en omscholing. In de diervoederindustrie wordt echter een selectieve uitstoot van lager opgeleide 40-plussers verwacht.
- ▲ In aantallen personen wordt de grootste arbeidsuitstoot in Noord-Brabant en Gelderland verwacht. Maar de arbeidsmarktomstandigheden suggereren de meest beperkte mogelijkheden voor herplaatsing in Groningen, Friesland en Overijssel. Voor mensen zonder diploma of alleen van het basisonderwijs, is ook de arbeidsmarkt in Drenthe en Limburg niet gunstig. De kans van ongeschoolden in deze provincies op ander werk zal vooral afhangen van de bereidheid te verhuizen of te pendelen naar andere regio's.
- ▲ Voor lager opgeleiden (vbo, mavo) zijn er tal van banen voorhanden, waarvoor wel omscholing nodig is. Omdat de kans op een baan juist voor lager opgeleiden afneemt naarmate men langer werkloos is, zou omscholing wel binnen enkele maanden na aanvang van werkloosheid benut moeten worden. Middelbaar opgeleiden zullen aanzienlijk omgeschoold moeten worden voor functies op vergelijkbaar niveau en zullen waarschijnlijk aanvankelijk een stapje terug moeten doen in beloning en werkinhoud.

1 Achtergrond en probleemstelling

1.1 Integraal mestbeleid

Sinds het midden van de jaren tachtig wordt het door de Nederlandse overheid gevoerde beleid ten aanzien van de agrarische sector gekenmerkt door de wens om de uitstoot van milieubelastende stoffen vanuit de diverse takken van de (intensieve) veehouderij te beperken. Als onderdeel van dit streven en als uitvloeisel van het feit dat de in dit opzicht geboekte resultaten achterbleven bij Europese en nationale milieudoelstellingen, heeft de regering in het najaar van 1999 voorstellen gedaan om het mestbeleid aan te scherpen. Hierbij is niet langer sprake van apart beleid voor de verschillende sectoren en regio's, maar wordt gekozen voor een integrale aanpak. Kern daarvan is een koppeling tussen het aantal dieren per bedrijf en de afzetmogelijkheden voor geproduceerde mest, die moet zijn vastgelegd in mestafzetcontracten (MAC). Bovendien is besloten tot een aanscherping van het Minas¹ normtraject, waardoor de EU Nitraatrichtlijn reeds in 2003 kan worden gehaald, in plaats van tussen 2008 en 2010 bij ongewijzigd beleid. Op bedrijfsniveau betekent dit dat producenten mineralen mogen uitrijden over land dat zij in pacht of eigendom hebben tot het maximum uit de normentabel, dan wel mineralen middels forfaitaire mestafzetcontracten aan andere bedrijven met openstaande gebruiksruimte overdoen. De vraag die in dit onderzoek wordt beantwoord, is in welke mate deze opzet en de daaraan verbonden specifieke voorwaarden doorwerken in de omvang van de werkgelegenheid.

1.2 Onderzoeksvragen

In de sectoren bestaat behoefte aan een toekomstgerichte aanpak, niet alleen voor ondernemers, maar ook voor werknemers. Daarom is gevraagd om een onderzoek naar de werkgelegenheidsgevolgen van het nieuwe integrale mestbeleid voor de werknemers in de verschillende schakels in de dierkolom: de landbouw, maar ook de toeleverende en de verwerkende industrie (zie tabel 1.1). Het nieuwe integrale mestbeleid slaat op het stelsel van mestafzetcontracten (MAC) en de aanscherpen van het mineralen afgifte systeem (Minas). De veeverbetering (KI), de bedrijfsverzorging en het loonwerk (met name in de mestdistributie) die gewoonlijk tot de agrarische sector worden gerekend, rekenen wij in ons model tot de dienstverlenende bedrijven. Een afbakening van de sectoren wordt gegeven in bijlage 2.

¹ MINeralen Aangifte Systeem.

Tabel 1.1 In het onderzoek betrokken schakels van de dierkolom.

Toeleverende en dienstverlenende bedrijven	Diervoeders Bedrijfsverzorging KI Loonwerk
Transport	
Agrarische bedrijven	Varkenshouderij Rundveehouderij Pluim-veehouderij, Gemengde bedrijven
Handel, Transport	
Verwerkende bedrijven	Slachthuizen Vleesverwerking Eierpakstations Zuivelindustrie

Kern van de gehanteerde benadering is het vergelijken tussen de ontwikkeling in de ‘autonome’ omvang van de veestapel en de agrarische productie zoals die zich op grond van prijzen, afzet en bestaand beleid zal voordoen en de mogelijke effecten van het nieuwe integrale mestbeleid. Hierdoor wordt inzicht verkregen in de mate waarin wijzigingen in het arbeidsvolume autonoom dan wel beleidsafhankelijk zijn.

Vervolgens dient voor elk scenario de werkgelegenheidsontwikkeling van werknemers te worden onderverdeeld naar geslacht, leeftijd, beroepsniveau en naar algemene aspecten als sector en regio. Tot slot worden de onderzoeksresultaten geplaatst binnen de context van de arbeidsmarktsituatie en de beeldvorming binnen de sector. Het onderzoek betreft arbeid in loondienst (werknemers). Arbeid van zelfstandigen of familieleden (gezinsarbeid) is dus buiten beschouwing gelaten.

2 Opzet en werkwijze

2.1 Onderzoekmethode

Om de veranderingen in werkgelegenheid als gevolg van het gewijzigde mestbeleid duidelijk te laten uitkomen is de onderzoeksmethode gekozen van een scenario-analyse. Naast een autonoom ontwikkelings- of referentiescenario dat de gevolgen van ongewijzigd beleid weergeeft, zijn in overleg met vertegenwoordigers van de diverse betrokken sectoren de veronderstellingen voor drie toekomstscenario's uitgewerkt:

- ▲ Een **saneringsscenario** waarin aanpassing aan de eisen van het versneld normtraject via veestapel of productie (vraag veevoeder en KI, aanvoer slacht, handel en verwerking) volledig, en zonder compenserende gedragsreacties bij producenten plaatsvindt.
- ▲ Een **consolidatiescenario** waarin bedrijven zo mogelijk op de mestwetgeving reageren door substitutie van werkzaamheden en/of aanvoer van buitenlandse inputs.
- ▲ Een scenario met **actieve vernieuwing** waarin naast consolidatie een beperkt deel van de sector er in slaagt haar productenpakket en productiewijzen te veranderen, met een hogere verwaardiging en verondersteld behoud van werkgelegenheid. In groepsbijeenkomsten met sectordeskundigen is naar werkgelegenheidseffecten van vernieuwing gevraagd. De beeldvorming wordt in paragraaf 3.8 besproken.

De werkgelegenheidseffecten van ieder scenario worden vervolgens vergeleken met het autonome ontwikkelingsscenario. We besluiten met aandacht voor de volgende vragen:

- ▲ Hoe is de voorspelde uitstoot onderverdeeld naar sector en regio en naar persoonlijke karakteristieken als geslacht, leeftijd, scholingsgraad en functie?
- ▲ Welke mogelijkheden zijn er voor herplaatsing buiten de sector op basis van het huidige kennis- en ervaringsniveau, de leeftijdsverdeling en de regionale spreiding?
- ▲ Hoe verhouden deze berekende uitkomsten zich tot de bestaande verwachtingen en ideeën bij ondernemers, werknemers en beleidsmakers?

Op grond van seizoensinvloeden en sterk wisselende deeltijdfactoren tussen de diverse sectoren is besloten om de werkgelegenheid in arbeidsjaren te meten. Dit is mogelijk op basis van de administratie van de uitvoeringsinstellingen GUO en GAK, waarbij een arbeidsjaar 260 sociale verzekeringsdagen telt. Na de werkgelegenheidseffecten in arbeidsjaren te hebben voorspeld, is met behulp van dezelfde administratieve data en gegevens ontleend aan het Centraal Bureau voor de Statistiek teruggerekend naar het betrokken aantal dienstverbanden en personen (zie bijlage 1).

We benadrukken dat bij de raming van de toekomstige ontwikkeling van veestapel, productie en werkgelegenheid geen rekening is gehouden met de invloed van de recente MKZ-crisis op de uitgangspositie van veestapel en productie in 2001. De laatst bekende jaarcijfers dateerden namelijk van 2000.

2.2 Modelsystematiek

De werkgelegenheidseffecten van het integrale mestbeleid zijn in een tweetrapsbenadering geschat. Eerst wordt de invloed van de vraagontwikkeling en de regelgeving op de agrarische productie van de betrokken sub-sectoren (varkens, melkvee, vleesvee, eieren, vleeskuikens) geschat. Daarna worden de werkgelegenheidseffecten berekend voor de werknemers in de toeleverende, dienstverlenende en afnemende bedrijven in de dierkolom. Deze berekening geschiedt via onderling afhankelijke vergelijkingen voor werkgelegenheid, lonen en productie.

Met betrekking tot de agrarische productie is de vraag hoeveel de boeren, gegeven de ontwikkeling van prijzen en afzetmogelijkheden, zelf zouden willen produceren en of dit binnen de regelgeving realiseerbaar, danwel bedrijfseconomisch rendabel is. Voor de agrarische productie heeft NEI de klassieke agrarische aanbod-respons functie van Nerlove² voor Nederland geschat. Verondersteld is dat geen enkele boer de afzetprijs individueel kan beïnvloeden en dat alle boeren met dezelfde wijzigingen in binnenlandse vraag, export en prijsontwikkeling geconfronteerd worden. Hierdoor is de landelijke productie per sub-sector te modelleren. De prognoses voor agrarische productie zijn verkregen door in de geschatte aanbod-respons functie de voorspelde waarden van een aantal hulpvariabelen in te vullen die ontleend zijn aan de OECD (Agricultural Outlook 2000) en het CPB (Centraal Economisch Plan 2001).

Maar de prognoses van de OECD en het CPB houden geen rekening met Nederlandse productiebeperkende maatregelen en het alternatief van opkoop. De Permanente Commissie Deskundigen Mest- en Ammoniakproblematiek³ heeft een schatting gemaakt voor de dieraantallen in 2003, rekening houdend met de volgende regelgeving:

- ▲ het melkquotum;
- ▲ de Regeling beëindiging veehouderijtakken (Rbv);
- ▲ de BEVAR regeling en de Opkoop regeling Varkensrechten (ORV);
- ▲ de afoming van verhandelde mestproductierechten;
- ▲ de invoering van het stelsel pluimveerechten;
- ▲ verandering in de vleesveeregelingen.

Daarbovenop komt in de beleidsscenario's de restrictie die volgt uit het nieuwe integrale mestbeleid. Zodoende zijn de verschillen in effecten tussen de beleidsscenario's en het autonome scenario strikt toe te rekenen aan de aangescherpte Minas normstelling en de herordening van de mestmarkt volgens MAC per 2003.

In dit beleid blijkt de fosfaatverliesnorm het meest restrictief voor de veestapel en indirect de werkgelegenheid. Het totale mestoverschot is daarom berekend als het verschil tussen mestproductie en mestplaatsingscapaciteit in kg fosfaat (raming voor 2003 op basis van de Permanente Commissie: 8 miljoen kg). Voor de verdeling van het

² Nerlove, *The dynamics of supply; estimation of farmers' response to price*. Met betrekking tot de positie van de hier uiteengezette methodiek binnen de agrarische economische theorie zie e.g. Colman en Young, *Principles of Agricultural Economics*, 30ff; Ritson, *Agricultural Economics*, 105ff.

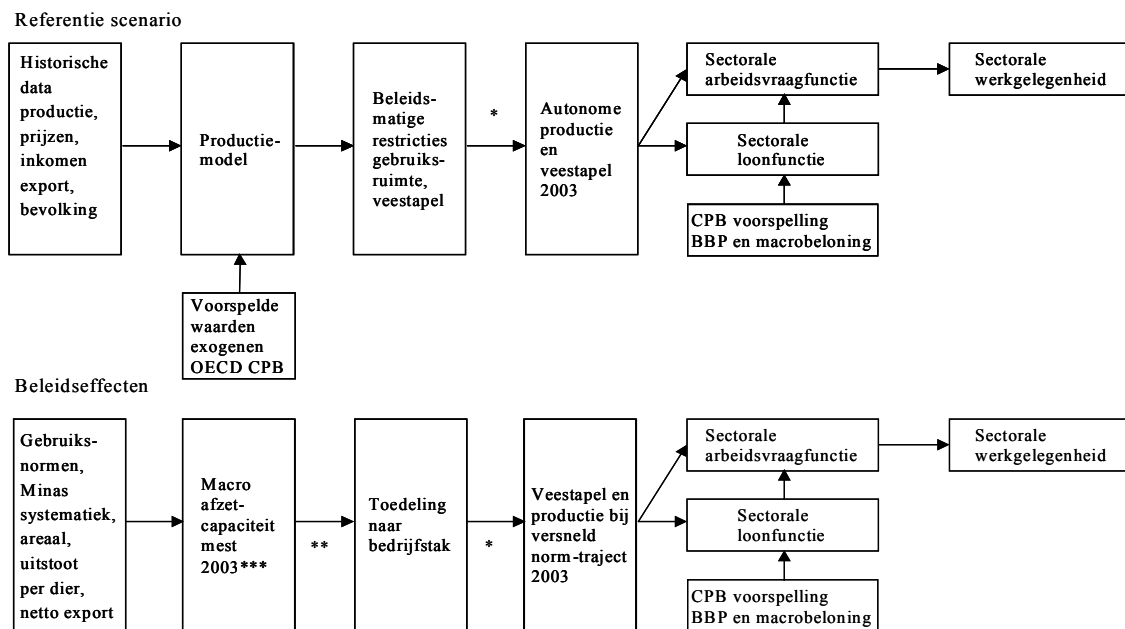
³ Van Staalduinen *et al.*, *Landelijk Mestoverschot*.

mestoverschot naar sector zijn de resultaten van de eerste tranche in de Regeling beëindiging veehouderijtakken gebruikt. De benodigde afname van dieraantallen om het mestoverschot te doen verdwijnen, berekent NEI door het mestoverschot te delen door de uitstoot van fosfaat per dier. De bij de gerespecteerde dieraantallen horende productie (melk, eieren, vlees) berekent NEI door deze dieraantallen te vermenigvuldigen met de voor 2003 voorspelde productie per dier. Vervolgens wordt de laagste waarde genomen van de agrarische productie volgens de aanbod-respons functie van Nerlove (wat men wil produceren) en de door beleid en opkoop gerespecteerde productie (wat men kan produceren).

Zoals in de samenvatting aangegeven, hebben verder de tekenbereidheid van akkerbouwers en de mogelijkheden tot mestexport een grote invloed op de werkgelegenheidseffecten.

In de tweede stap van de werkgelegenheidsprognoses worden per sub-sector onderling afhankelijke belonings- en werkgelegenheidsfuncties geschat, op basis van administratieve gegevens van de uitvoeringsinstellingen GUO en GAK. Invullen van de eerder gevonden restricties op de veestapel en de agrarische productie en van CPB prognoses van de bruto loonvoet en het bruto nationaal product in de geschatte vergelijkingen levert tenslotte de voorspellingen op van de werkgelegenheidseffecten.

Schema 2.1 Gehanteerde onderzoeksmethode

* Technische coëfficiënten veestapel/productie 2003.
 ** Technische coëfficiënten mestuitstoot.
 *** Raming van Staalduin en al. (2001).

De systematiek voor het autonome ontwikkelings- of referentiescenario is schematisch in het bovenste deel van schema 2.1 weergegeven. Voor doorrekening van de drie beleidsscenario's is het onderste deel relevant. De gehanteerde methodologie is daarbij in vier stappen, waarbij de eerste twee stappen op het bovenste deel van schema 2.1 slaan en de laatste twee stappen op het onderste deel:

Stap 1: Bepaal via de aanbod-respons functie van Nerlove danwel op basis van restricties door de huidige regelgeving en opkoopregelingen de autonome ontwikkeling in veestapel en productie per agrarische deelsector (melkvee, vleesvee, varkens, eieren, vleeskuikens) door de laagste productie van beide uitkomsten te nemen.

Stap 2: Bepaal via modellering van de relatie tussen veestapel of agrarische productie enerzijds en de werkgelegenheid in de afzonderlijke sub-sectoren anderzijds de bijbehorende werkgelegenheid in het autonome scenario⁴.

Stap 3: Bepaal de toegevoegde restricties die het nieuwe integrale mestbeleid aan de omvang van mineralenuitstoot, veestapel en productie per 2003 oplegt met behulp van het geschatte mestoverschot.

Stap 4: Bereken met behulp van de bij stap twee ontwikkelde relaties de bijpassende werkgelegenheidseffecten voor ieder van de drie scenario's en vergelijk de uitkomsten met het autonome scenario.

Ten slotte dienen de langs deze weg gevonden volume schattingen ingevuld te worden naar de huidige samenstelling en de regionale verdeling van het werknemersbestand.

⁴ Het onderscheid tussen het gebruik van de veestapel of de productie wordt bepaald door het feit of het bij de omringende sectoren om een effect via de afzet, danwel via de aanvoer gaat. Veevoeder bedrijven zullen hun afzet vooral zien dalen in relatie tot de veestapel, daar waar de aanvoer van verwerkers en slachters een directe relatie met de productieomvang kent.

3 Samenvatting van de onderzoeksresultaten

3.1 Inleiding

Omdat de werkgelegenheidseffecten van het nieuwe integrale mestbeleid sterk zijn gerelateerd aan de omvang van de veestapel vatten we eerst de effecten op de veestapel samen. Vervolgens worden de effecten op de werkgelegenheid naar kenmerken in opeenvolgende paragrafen uitgewerkt. Daarna worden de herplaatsingsmogelijkheden op ander werk besproken, die sterk verschillen per regio. Tot slot wordt de beeldvorming binnen de sector besproken.

3.2 Restricties op veestapel en agrarische productie

De maximale agrarische productie die in de varkenshouderij, de pluimvee- en de rundveesector mogelijk is gegeven de productiebeperkende maatregelen of het financiële alternatief van opkoop,⁵ is de komende jaren lager dan de bij de huidige afzetprijzen gewenste productie volgens de aanbod-respons functie van Nerlove. De agrariërs kunnen dus minder produceren dan ze zonder restricties zouden willen. De bijbehorende veestapel en agrarische productie zijn samengevat in tabel 3.1.

Tabel 3.1 De veestapel en de agrarische productie op grond van de nieuwe mestwetgeving in 2003

	Situatie 1999	Situatie 2000	Autonoom 2003	Minas/MAC 2003	% Verandering t.o.v. autonoom
Veestapel (1.000 stuks)					
Melkvee	2.972	2.829	2.682	2.682	0,0
Varkens	13.567	13.118	12.062	10.589	-12,2
Leghennen etc.	51.520	53.078	48.566	43.489	-10,5
Vleeskuikens	53.247	50.937	47.630	44.351	-6,9
Vleeskalveren	753	783	764	733	-4,0
Vleesvee	481	448	445	441	-0,8
Bruto productie					
Melk (1000 ton)	11.208	10.973	10.912	10.912	0,0
Varkensvlees (ton)	1.710.743	1.622.758	1.422.377	1.248.637	-12,2
Eieren (mln. stuks)	9.712	10.000	9.150	8.193	-10,5
Kippenvlees (ton)	874.623	862.000	855.244	796.360	-6,9
Kalfsvlees (ton)	210.746	198.525	193.773	186.015	-4,0
Rundvlees (ton)	296.895	272.103	270.321	268.083	-0,8

Bron: LEI (2000), *Land- en tuinbouwcijfers 2000*, prognoses veestapel 2000–2003: Staalduinen et al. (2001), *Landelijke Mestoverschot*. Prognoses bruto productie: bewerking NEI.

⁵ Zie Van Staalduinen et al., *Landelijke Mestoverschot*, 39-43.

Het blijven bestaan van het melkquotum, het feit dat melkveehouders relatief veel land hebben om hun mest op eigen land uit te kunnen rijden en de mogelijkheid tot het leasen van melkrechten aan melkveehouders die nog mest kunnen plaatsen, maken dat in deze sector de melkproductie gelijk zal blijven en het extra werkgelegenheidsverlies (vrijwel) afwezig is. Dit geldt in mindere mate voor de rundvlees sector. Verder zullen de gevolgen van het integrale mestbeleid in oplopende volgorde binnen de kalfsvlees-, pluimvee- en varkenssector merkbaar zijn. Daarbij wordt het effect op de pluimvee-sector nog sterk gedempt door de relatief grotere mogelijkheden voor de verwerking of export van mest. Met restricties van ruim 10 en 12 procent worden de eier- en varkens-sector naar verhouding het zwaarst getroffen.

3.3 Werkgelegenheidseffecten per scenario

Voor elk scenario zijn de restricties op veestapel en productie via de loon- en werkgelegenheidsfuncties omgezet in werkgelegenheidseffecten. Tabel 3.2 toont de resultaten. Het totale werkgelegenheidsverlies is het hoogst in het saneringsscenario, dus zonder compenserende gedragsreacties van betrokken producenten. Het consolidatiescenario dat wel in substitutie voorziet, geeft een verlies in 2003 van 3.739 fte (voltijds-equivalenten). In het vernieuwingscenario is het verlies een krappe 400 fte kleiner dan in het consolidatiescenario. Het banenverlies van zelfstandigen is niet meegerekend.

Het werkgelegenheidsverlies van ruim 3.700 fte in het consolidatiescenario bedraagt 5,1 procent van het aantal voltijdbanen in het autonome scenario. Inclusief het geschatte aantal in de dierkolom werkzame uitzendkrachten stijgt het eerstgenoemde werkgelegenheidsverlies tot bijna 4.100 fte ofwel 5,4 procent van het autonome scenario inclusief uitzendkrachten.

Tabel 3.2 Netto werkgelegenheidseffecten onder werknemers van de nieuwe mestwetgeving voor verschillende scenario's, in voltijdsequivalenten van 260 SV-dagen en in procenten^{a)}

	Aantal fte's realisatie 2000	Autonome ontwikkeling 2003	Absoluut baanverlies sanering	Absoluut baanverlies consolidatie	Absoluut baanverlies vernieuwing	Baanverlies incl. uitzendkrachten ^{b)}
Totaal aanleverende en dienstverlenende sectoren	33.909	33.791	-1.899	-1.516	-1.365	-1.741
Totaal verwerkend	34.466	32.427	-2.087	-1.573	-1.416	-1.643
Totaal agrarisch	7.628	6.952	-650	-650	-585	-690
Algeheel totaal	76.003	73.170	-4.636	-3.739	-3.365	-4.074
Percentueel verschil met autonoom 2003			6,3%	5,1%	4,6%	

a) Door afrondingen wijkt de optelsom in deze en de volgende tabellen incidenteel één fte af van het totaal.

b) Bij "consolidatie".

Uitgedrukt in het aantal dienstverbanden resulteert het 'consolidatie' scenario onder de reguliere werknemers in een verlies van bijna 6.000 banen ten opzichte van de autonome ontwikkeling (5,5 procent). Zetten we het aantal dienstverbanden met behulp van de huidige verhoudingen tussen aantallen banen van werknemers en aantallen werknemers volgens de Nationale Rekeningen (1999) om in het aantal werknemers, dan resulteert een verlies van 5.700 werkzame personen. Het aantal van 5.700 personen is iets lager dan het aantal banen, omdat één persoon op hetzelfde moment toch twee of meer banen kan hebben.

Het verschil in uitkomsten bij sanering en consolidatie is nihil in de agrarische sectoren door de aanname dat er ook in het consolidatiescenario geen substitutiemogelijkheden zijn. In groeps gesprekken met deskundigen bleek dat vooral de verwerkende industrie als flexibel in haar substitutiemogelijkheden moet worden gezien. Dit beeld strookt ook met de importstatistieken van de verwerkende industrie.

3.4 Werkgelegenheidseffecten per sub-sector

De werkgelegenheidseffecten per sub-sector zijn in absolute zin het grootst in de vers vleessector (roodvlees), gevolgd door loonwerk en de groothandel in levend vee en veevoeder. Deze rangorde geldt voor alle drie scenario's. Percentueel gezien is het verlies aan arbeidsvolume het grootst in de varkenshouderij (12 procent) en in de vers vleessector (roodvlees) en de bedrijfsverzorging (beide ruim 10 procent). Naarmate in de verwerkende sectoren de afstand binnen de keten tot het agrarisch bedrijf groter wordt, nemen volgens deskundigen de mogelijkheden om inputs te substitueren toe en de werkgelegenheidseffecten af. Terwijl de vleesverwerkende industrie aangegeven heeft de wegvallende aanvoer zonder problemen te kunnen importeren, verwachten de slachterijen dat er weinig substitutiemogelijkheden zullen bestaan. Binnen de aanleverende en dienstverlenende sectoren lijkt het loonwerk in staat om de niet-agrarische werkzaamheden uit te breiden, vooral in natuurbehoud. In de veevoederindustrie biedt de steeds verdergaande verwerking van reststromen enige compensatie. De werknemers in de zuivelindustrie en de melkveehouderij worden niet getroffen door het integraal mestbeleid omdat de veestapel en productie er niet door getroffen worden. De extra arbeidsuitstoot onder uitzendkrachten wordt voor elk van de zeventien sub-sectoren percentueel gelijk verondersteld als onder werknemers in loondienst.

Tabel 3.3 Werkgelegenheidseffecten onder werknemers van de nieuwe mestwetgeving per sub-sector, voor verschillende scenario's, in voltijdsequivalenten van 260 SV-dagen en procenten, exclusief uitzendkrachten

	Aantal fte's Realisatie 2000	Autonome ontwikkeling 2003	Absoluut banenverlies "sanering"	Absoluut banenverlies "consolidatie"	Absoluut banenverlies "vernieuwing"
Aanleverend/dienstverlenend					
Diervoederindustrie	6.507	6.049	-511	-188	-169
Groothandel vee en voer	5.037	4.678	-426	-426	-383
Groenvoederdrogerijen	185	172	-15	-15	-13
Bedrijfsverzorging	2.616	2.406	-244	-244	-220
Loonwerk mechanisch	16.907	18.015	-500	-440	-396
KI-bedrijven	2.657	2.470	-203	-203	-183
Verwerkend					
Vers vlees (ex uitbenen)	11.127	9.940	-1.033	-1.033	-930
Uitbenerijen	2.183	1.950	-203	-101	-91
Pluimveeindustrie	5.453	5.411	-373	-373	-335
Vleesverwerking	4.477	4.034	-393	0	0
Zuivelindustrie	10.329	10.271	0	0	0
Groothandel eieren	896	820	-86	-66	-59
Agrarisch					
Melkveehouderij	498	472	0	0	0
Pluimveehouderij	1.430	1.322	-115	-115	-103
Roodvleesproductie	98	97	-3	-3	-2
Varkenshouderij	1.282	1.179	-144	-144	-130
Overige veeh. en gemengd bedrijf	4.320	3.833	-388	-388	-349
Totaal aanleverend/dienstverlenend	33.909	33.791	-1.899	-1.516	-1.365
Totaal verwerkend	34.466	32.427	-2.087	-1.573	-1.416
Totaal agrarisch	7.628	6.952	-650	-650	-585
Algeheel totaal	76.003	73.170	-4.636	-3.739	-3.365
Inclusief uitzendkrachten	81.632	78.386	-5.012	-4.074	-3.666
Percentueel verschil t.o.v. autonoom			6,4%	5,2%	4,7%

3.5 Werkgelegenheidseffecten naar sekse en leeftijd

Onder de aanname dat de afvloeiing oude en jonge werknemers met even grote kans treffen, vindt de afvloeiing vooral plaats bij werknemers onder 35 jaar. Hun aandeel onder zittende werknemers en per aanname ook in de uitstoot is 68 procent in de agrarische sector en varieert van 49 tot 54 procent in de andere drie onderscheiden sectoren. Dit is opvallend aangezien in de beeldvorming over de dierkolom veelal de oudere, laaggeschoolde werknemer domineert. Nader bezien kent de agrarische sector relatief veel werknemers onder 25 jaar (37 tegenover 15 à 20 procent in de overige subsectoren) en relatief weinig werknemers tussen 25 en 35 jaar (28 tegenover 40 à 41

procent in de overige sub-sectoren). Het percentage werknemers van 55 jaar en ouder is 4 à 5 procent in de agrarische sector en de verwerkende industrie en 8 à 9 procent in de aanleverende en dienstverlenende bedrijven.

Hoewel we daar geen precieze uitspraken over kunnen doen, is er vanuit de sector gewezen op de mogelijkheid dat ongeschoolde ouderen meer dan proportioneel worden getroffen. De veevoederindustrie verwacht de extra arbeidsuitstoot bijvoorbeeld vooral bij lokaal opererende bedrijven met veel laaggeschoolde 40-plus werknemers met specifieke, ter plaatse ontwikkelde vaardigheden. Voorzover dit beeld ook geldt voor de andere sectoren, nemen de mogelijkheden voor bij- of omscholing af op grond van leeftijd en wordt de nodige inspanning voor herplaatsing in een ander beroep groter.

Tabel 3.4 Het banenverlies in fte van werknemers naar sekse en leeftijd, inclusief uitzendkrachten, raming 2003 bij consolidatie en de totalen bij actieve vernieuwing

	Leeftijd	Aanleverend en diensten	Verwerkende industrie	Agrarische sector	Totaal	Totaal in %	Totaal bij vernieuwing
Man	15-24	-297	-250	-211	-758	18,6%	-682
	25-34	-475	-457	-173	-1.104	27,1%	-993
	35-44	-350	-350	-101	-801	19,7%	-722
	45-54	-240	-194	-55	-489	12,0%	-440
	55+	-112	-71	-25	-208	5,1%	-187
<i>Subtotaal</i>		<i>-1.474</i>	<i>-1.322</i>	<i>-565</i>	<i>-3.360</i>	<i>82,5%</i>	<i>-3.024</i>
Vrouw	15-24	-55	-66	-48	-169	4,1%	-150
	25-34	-98	-111	-38	-247	6,1%	-224
	35-44	-60	-82	-22	-164	4,0%	-147
	45-54	-36	-45	-12	-94	2,3%	-84
	55+	-17	-16	-6	-39	1,0%	-37
<i>Subtotaal</i>		<i>-266</i>	<i>-320</i>	<i>-126</i>	<i>-713</i>	<i>17,5%</i>	<i>-642</i>
Totaal		-1.741	-1.643	-690	-4.074	100%	-3.666
Vernieuwing		-1.365	-1.446	-585	-3.666		

3.6 Werkgelegenheidseffecten naar beroepsniveau

In tabel 3.5 zijn de werkgelegenheidseffecten naar beroepsniveau weergegeven. Uitgegaan wordt van beroeps- in plaats van onderwijsniveau, omdat met name oudere werknemers kunnen zijn doorgroeid naar een functie waarvoor normaliter een hoger onderwijsniveau wordt gevraagd, zonder dat zij die opleiding gevolgd hebben. De arbeidsuitstoot is per sub-sector verdeeld volgens de huidige verdeling van alle werkzame personen naar beroepsniveau volgens de *Enquête Beroepsbevolking* (CBS).

Tabel 3.5 Het banenverlies in fte van werknemers naar beroepsniveau, inclusief uitzendkrachten, raming 2003 bij consolidatie en de totalen bij actieve vernieuwing

	Aanleverend en diensten	Verwerkende industrie	Agrarische sector	Totaal	Totaal in %	Totaal bij vernieuwing
Elementair	-151	-262	-37	-451	11,1%	-407
Lager	-550	-513	-255	-1.318	32,4%	-1.188
Middelbaar	-821	-639	-380	-1.839	45,2%	-1.657
Hoger	-185	-168	-14	-366	9,0%	-330
Academisch	-33	-62	-3	-99	2,4%	-88
Totaal	-1.741	-1.643	-690	-4.074	100%	-3.666
Vernieuwing	-1.365	-1.416	-585	-3.666		

3.7 Effecten naar provincie en herplaatsingmogelijkheden

Tabel 3.6 toont het banenverlies door het nieuwe integrale mestbeleid in relatie tot de verwachte algemene knelpunten in de vraag naar arbeid per provincie. Het banenverlies is per sub-sector verdeeld volgens de werkgelegenheid in 1999. Bijvoorbeeld, de helft van de werknemers in de varkenshouderij werkt in Noord-Brabant, dus de helft van het banenverlies van 144 fte volgens tabel 3.3 is toegerekend aan Noord-Brabant. In absolute zin gaan dan de meeste banen verloren in de provincies Gelderland, Noord-Brabant en Zuid-Holland.

In Groningen en Friesland worden op basis en lager onderwijsniveau⁶ zonder de extra uitstoot van banen vanwege de mestnorm al meer werklozen dan vacatures verwacht, (tabel 3.6). De extra uitstoot vindt er dus onder ongunstige arbeidsmarktomstandigheden plaats. Op het laagste onderwijsniveau is de arbeidsmarkt ook in Overijssel, Drenthe en Limburg ongunstig. Op middelbaar onderwijsniveau zijn in Friesland en Overijssel minder mogelijkheden om vervangend werk te vinden dan in andere provincies. De meeste ruimte om het verlies op te vangen is er waarschijnlijk in de Randstad provincies. Een reden hiervoor is ook dat deze provincies relatief veel moeilijk bemiddelbare werklozen kennen terwijl de extra uitstoot vanwege de mestnorm naar verwachting wel bemiddelbaar is.

⁶ Van het NWW en schoolverlaters: niveau hoogst afgeronde opleiding, van vacatures: minimum gevraagde onderwijsniveau.

Tabel 3.6 Banenverlies in fte naar provincie, inclusief uitzendkrachten, raming 2003 bij consolidatie

	<i>GR</i>	<i>F</i>	<i>D</i>	<i>O</i>	<i>GLD</i>	<i>FL</i>	<i>U</i>
Aanleverend en dienstverl.	-45	-111	-68	-174	-349	-21	-64
Verwerkend	-60	-74	-81	-189	-389	-25	-60
Agrarisch	-33	-75	-35	-76	-118	-34	-18
Totaal	-138	-260	-184	-439	-856	-80	-141
Totaal elementair+lager	-72	-117	-83	-197	-385	-36	-64
Totaal middelbaar	-69	-111	-79	-188	-367	-34	-60
Vraagsaldo ^{a)}							
Basis en lager onderwijs	-2.274	-1.301	584	220	12.014	1.188	15.348
Havo/vwo/mbo	2.661	2.434	3.343	6.019	22.977	2.773	25.914
Basis, lager en middelbaar	388	1.133	3.927	6.239	34.991	3.961	41.262
	<i>NH</i>	<i>ZH</i>	<i>Z</i>	<i>NB</i>	<i>L</i>		<i>Totaal</i>
Aanleverend en dienstverl.	-73	-151	-42	-420	-224		-1.741
Verwerkend	-97	-232	-16	-312	-108		-1.423
Agrarisch	-23	-40	-14	-138	-85		-690
Totaal	-193	-423	-72	-870	-417		-4.074
Totaal elementair+lager	-86	-190	-33	-391	-187		-1.832
Totaal middelbaar	-83	-181	-31	-373	-180		-1.747
Vraagsaldo ^{a)}							
Basis en lager onderwijs	17.193	11.402	1.670	14.150	1.749		71.720
Havo/vwo/mbo	32.138	34.823	2.999	29.460	9.675		175.620
Basis, lager en middelbaar	49.331	46.225	4.669	43.610	11.424		247.340

a) Vraagsaldo = vacatures +/- (niet-werkende werkzoekenden in fase 1 – 3 van bemiddelbaarheid) +/- schoolverlaters, een mate voor krapte op de arbeidsmarkt, simplistisch omgerekend in fte. Bron: onderzoek NEI in opdracht van Arbeidsbureau Nederland (Van der Ende *et al.*, 2001) en referentieraming OCenW, 2000.

Overigens zijn er in de noordelijke provincies, Overijssel en Limburg wel degelijk vraagknelpunten op basis- en lager onderwijsniveau, zeker voor technische functies. Een vraagknelpunt houdt in dat het relatief moeilijk is om binnen drie maanden een geschikte werknemer te vinden. Voor de Arbeidsvoorzieningsregio Overijssel is dit nader onderzocht in opdracht voor Arbeidsvoorziening.⁷ Vraagknelpunten in zijn er hier voor de volgende functies op lager onderwijsniveau: landbouwmedewerker, hovenier, meubelmaker en -stoffeerder, diverse functies in de bouw, procesoperator, bewaker, bank-, constructie- en plaatwerker, (sport- en rij-) instructeur, kelner, kok, lasser, magazijnmedewerker, diverse monteursfuncties, productiemedewerker, schoonmaker, straatmaker, verkoper en verzorgende/helpende.

Voor al deze beroepen geldt echter dat, hoewel ze een in algemene zin lager beroepsniveau veronderstellen, op grond van processen als automatisering, technische vooruitgang en vereisten ten aanzien van milieu en hygiëne, in toenemende mate specifieke vaardigheden vereisen. Omdat 55 procent van de werknemers jonger dan 35

⁷ Criteria op basis van percentage vacatures dat van lange duur is en de verhouding tussen aantal vacatures en aantal direct bemiddelbare ingeschreven werkzoekenden, beide per combinatie van functie en opleidingsniveau.

jaar is, zijn er echter wel degelijk goede mogelijkheden tot omscholing in deze richting. Het lijkt voor de hand te liggen om lager opgeleide werklozen die op grond van de doorwerking van de mestnorm afvloeien, bij- of om te scholen voor een functie in de regio die zo dicht mogelijk op het voorafgaande beroep aansluit. Bij de agrarische sector is er perspectief op doorstroom als tuinbouwmedewerker, bij de vleesindustrie misschien als productiemedewerker of reiniger, en bij de vee-, voeder- en vleesgroot-handel in soortgelijke functies in de overige groothandel. Hierbij blijft natuurlijk de vraag of de alternatieve functie bijvoorbeeld ook qua beloning en zelfstandigheid met de oorspronkelijke functie vergelijkbaar is. Ook de wensen van werkzoekenden zullen immers een rol spelen bij de herplaatsingskansen.

Als plaatsing in vergelijkbare functies niet lukt, zullen de lager opgeleiden die vanwege de mestnorm hun baan verliezen, binnen enkele maanden na aanvang van werkloosheid op een aantal technische vaardigheden moeten worden omgeschoold. De reden is dat de kans op werk voor lager opgeleiden na een aantal maanden snel afneemt. Er zijn wel veel lagere functies waarvoor in vrijwel alle regio's grote tekorten bestaan, met name:

- ▲ diverse monteursfuncties;
- ▲ diverse functies in de bouw;
- ▲ kelner en kok;
- ▲ schoonmaker;
- ▲ bewaker.

Voor ongeschoolde functies zijn er in Overijssel vrijwel geen aanwijzingen voor vraagknelpunten. Mensen met hooguit basisonderwijs uit de noordelijke provincies, Overijssel en Limburg hebben daarom waarschijnlijk de meeste kansen op werk in andere regio's. Belemmerend is naar verwachting de bereidheid om te verhuizen of te pendelen. Er is immers in deze provincies wel veel werk voor mensen zonder diploma, alleen zijn er nu al meer niet-werkenden in die provincies naar op zoek dan er vacatures voor zijn.

Op middelbaar niveau zijn er landelijk (medio 2000) zeer veel aanwijzingen voor vraagknelpunten al zijn de regionale verschillen erg groot. Op middelbaar niveau is wel in vrijwel elke regio een groot tekort aan:

- ▲ monteurs;
- ▲ administratief-technische functies als boekhouder, calculator en werkvoorbereider;
- ▲ automatiseerders;
- ▲ functies in de zorg en welzijn zoals activiteitenbegeleider, groepsleider welzijns-werk en verpleegkundige.

Voor dergelijke functies worden vakdiploma's gevraagd die niet in een termijn van enkele weken te behalen zijn. Mogelijk zullen middelbaar opgeleiden uit de dierkolom na verlies van hun baan een stap terug in beloning en werkinhoud moeten doen.

Bij de interpretatie van de werkgelegenheidseffecten moet verder rekening worden gehouden met de "natuurlijke" instroom, uitstroom en doorstroom in de sector. Eerder onderzoek toonde in dit verband aan dat binnen de vleesindustrie sprake is van een grote

wisseling van dienstverbanden.⁸ Met name onder jongeren en nieuwe werknemers is de mobiliteit het grootst. Met een uitstroompercentage van 19 procent in 1999, ligt het niveau vooral in de roodvleessector erg hoog. Daarbij heeft 57 procent van de uitstroom bovendien een dienstverband van minder dan een jaar. Ook in de vleeswarenindustrie heeft een groot deel van de uitstroom een dienstverband van minder dan een jaar, namelijk 33 procent. De daarbij opgegeven redenen hebben in meerderheid betrekking op de fysieke zwaarte van het werk of benadrukken het werk in de vleessector als zijnde een tijdelijke keuze. Aan de andere kant is een belangrijk deel na verloop van tijd toch weer in de vleessector werkzaam. De vraag is in hoeverre een dergelijk patroon zich ook in de andere sectoren in de dierkolom voordoet. Alleen al op basis van seizoensarbeid mag een aanzienlijke instroom en uitstroom op jaarbasis verwacht worden waarbij werknemers ook in andere sectoren werkzaam zijn. De netto arbeidsuitstoot door het nieuwe integrale mestbeleid hoeft in ieder geval gezien de hoge doorstroom niet uitsluitend met verhoogde uitstroom gepaard te gaan, maar kan ook met beperkter instroommogelijkheden gepaard gaan.

3.8 Beeldvorming binnen de sector

Hoe verhouden deze bevindingen zich tenslotte tot de beeldvorming en verwachtingen binnen de sector? De meest relevante meningen over de werkgelegenheidseffecten binnen de sector zijn in het voorgaande al terloops aan bod gekomen.

Algemeen

Vrijwel alle sub-sectoren in de zogenaamde dierkolom hebben de afgelopen decennia een strategie van lage kosten en productieverhoging doorgevoerd door middel van schaalvergroting en vergaande verbetering van de efficiency van de afzonderlijke schakels in de keten (aanleverend/dienstverlenende, agrarische en verwerkende sub-sectoren). Toch is men bezorgd over de uitkomst van WTO onderhandelingen met betrekking tot handelsvoorwaarden, marktbescherming en restitutieregelingen. Op een termijn van jaren worden verdergaande schaalvergroting, ketenintegratie en gedeeltelijke productieverplaatsing naar Oost-Europa verwacht. Als bedreigingen ervaart men vooral het wisselend beleid op verschillende niveau's (nationaal, EU en WTO) en in verschillende dossiers (mest, ruimtelijke ordening, dierenwelzijn, voedselveiligheid) en de internationale concurrentieomstandigheden.

Los van de diverse beleidsvraagstukken wordt verwacht dat de daling in het aantal bedrijven in de komende jaren op dezelfde voet doorzet, met daarbinnen een steeds sterkere specialisatie in de gekozen productiemethoden en de te bedienen afzetmarkt. Het bewust kiezen voor een afzetmarkt en bijpassende productiemethode, het verkrijgen van de daarvoor benodigde kennis en een verdere arbeidsdeling op de boerderij zetten alle door.

⁸ Bron: *FNV Magazine* 28 september 2001, editie voeding-groensectoren en nadere informatie ACTOR Sector Advies Bureau.

Nieuwe producten zouden op grote schaal voor de Europese markt geproduceerd moeten worden. Productvernieuwing is daarom zeer kostbaar en een langdurig proces. Gezien zowel de bestaande marges waaruit deze gefinancierd zou moeten worden als de institutionele structuur van de keten (met name de rol van de overgebleven coöperaties in de zuivel) die is toegespitst op de verwerking van bulkproducten, vormt vooruitgang op dit terrein dan ook een moeizaam proces. In het oog springt ook de huidige, breed gedeelde verwachting dat ecologisch boeren met volledige ondersteuning van het grootwinkelbedrijf maximaal tien procent van de markt zal omvatten.

Varkenshouderij en slachterijen

De varkenssector wordt het zwaarst getroffen door het integrale mestbeleid omdat in de varkenshouderij de meeste mest per hectare wordt geproduceerd. Dat ook de slachterijen zwaar worden getroffen, komt overeen met de verwachting dat er gezien de discussie over dierenwelzijn en transport geen mogelijkheden zijn tot forse import van levend vee. Door de lage-kosten strategie van de afgelopen twintig jaar met scheiding van het fokken en het verwerken van varkens wordt nu soms ook meer geproduceerd dan de slachtcapaciteit. In Groot-Brittannië en Frankrijk neemt eigen slacht juist toe. Het fokken van speciale varkens voor speciaal vlees kost vele jaren en vergt organisatie en financiële middelen die door de lage-kosten strategie ontbreken. Gezien de omvang van het volgens de nieuwe normstelling niet-plaatsbare mestoverschot in de varkenshouderij zal het succes van het nieuwe integrale mestbeleid binnen vooral deze sector sterk afhangen van de bereidheid van land- en vollegrondstuinbouwers tot het aangaan van mestafzetovereenkomsten, de zogenaamde tekenbereidheid.

Pluimveehouderijen, pluimveevleesindustrie en eiergroothandel

De pluimveehouderij en pluimveevleesindustrie worden ook relatief zwaar getroffen terwijl dit binnen de sector alleen voor de pluimveehouderij wordt verwacht. Binnen de sector wordt namelijk een voortdurende daling van de werkgelegenheid in Nederland verwacht door allerlei trends (productieverplaatsing, ketenintegratie en schaalvergroting). Men is echter vooral bezorgd over de omschakeling van legbatterijen naar scharrelproductie in 2012. De productie van gemaksvlees en snacks wordt als een vernieuwing gezien die extra werkgelegenheid kan opleveren. Daarbij steunt men echter sterk op optimistische verwachtingen aangaande de mogelijkheden tot mestexport en verwerking, danwel verbranding teneinde aan de plaatsingsvoorwaarden van het nieuwe normstelsel te kunnen voldoen. De behoefte aan ruimtelijke uitbreidingsmogelijkheden om kippenmest te verwerken (en elektriciteit op te wekken) wordt genoemd, terwijl de ruimtelijke ordeningsplannen vanwege overlast omwonenden de bedrijfsruimte juist beperken. De eiergroothandel is dusdanig internationaal georiënteerd dat het integraal mestbeleid de gaande rationalisatie vooral zal versnellen.

Rundveehouderij en zuivelindustrie

De melkveehouderij en zuivelindustrie worden niet getroffen door het integrale mestbeleid. Het blijven bestaan van het melkquotum, het feit dat melkveehouders relatief veel land hebben om hun mest uit te kunnen rijden en de mogelijkheid tot 2005 om melkrechten aan melkveehouders met plaatsingsruimte voor mest te verhuren of leasen,

maken dat de melkveehouderij de mestproductie naar verwachting geheel kan plaatsen. Gezien het inmiddels bestaande karakter van zuivel als een bulkproduct wordt alleen vraaggestuurde vernieuwing verwacht, bijvoorbeeld in het kader van de voedselveiligheid. Overigens is het een discussiepunt wie het risico moet dragen van eventuele investeringen in vernieuwing op Europese schaal, naar het voorbeeld van buitenlandse (ex-) coöperaties als Parmalat, Nestlé en Danone: alleen de coöperaties of ook de melkveehouders. Gezien de huidige ontwikkeling van controlemechanismen wordt de garantie met voedselveiligheid certificaten in de toekomst wel mogelijk geacht. De werkgelegenheid in de roodvleesproductie (houders van vee voor kalfsvlees en rundvlees) is al gering en bovendien geconcentreerd in Gelderland en Noord-Brabant. Gezien de nabijheid van akkerbouw en zandgronden worden geen grote problemen met de mestafzet verwacht, al komt het nog niet echt van de grond.

Aanleverende en dienstverlenende bedrijven

In deze sub-sector worden directe werkgelegenheidseffecten door het mestbeleid verwacht. In de diervoederindustrie wordt een sanering verwacht onder kleine bedrijven die veelal voor de regio produceren terwijl de grote bedrijven zich specialiseren in voer voor specifieke diersoorten of productiemethoden binnen een groter (zij het door transportkosten gelimiteerd) gebied. Door de toenemende kennisintensiteit zullen vooral lager opgeleide 40-plussers uitgestoten worden. Als vernieuwing wordt de verwerking van reststromen noodzakelijk gezien. Binnen de bedrijfsverzorging en het loonwerk wordt het werkgelegenheidsverlies bijna proportioneel aan het aantal veehouders verondersteld, al doet de met schaalvergroting gepaard gaande arbeidsdeling binnen het agrarisch bedrijf de vraag naar loonwerk ook weer toenemen. Het loonwerk ziet als vernieuwing uitbreidingsmogelijkheden in natuurbehoud. Binnen de sector van KI-bedrijven (kunstmatige inseminatie) verwacht men als autonome ontwikkeling een sterke daling door het door zelfstandigen verrichten van standaardinseminaties en drachtcontrole onder begeleiding van veeartsen. Er wordt vanuit aanleverende en dienstverlenende bedrijven vooral aangedrongen op beleidsconsistentie. Men is bijvoorbeeld bezorgd over concurrentie met een versoepeld milieubeleid in andere Europese landen. Ook benadrukt men dat een consequent volgehouden meerjarenbeleid bevorderlijk is voor investeringen. Tenslotte stelt men dat voor vernieuwingen schaalvergroting nodig is terwijl de ruimtelijke ordening de fysieke bedrijfsuitbreiding vaak belemmert.

Literatuuroverzicht

ACTOR Sector Advies Bureau, *Werkgelegenheid van werknemers in de dier-kolom (KI tot en met Vleeswarenindustrie) 1994 – 1999*, Zoetermeer, maart 2001.

ACTOR Sector Advies Bureau, *Werkgelegenheid in 2000 in de vleeskolom*, Zoetermeer, juni 2001.

Arbeidsvoorziening Nederland, *Vraagknelpunten op de regionale arbeidsmarkt 2000*, Zoetermeer, november 2000.

Arbeidsvoorziening Nederland, *Regionale Arbeidsmarktprognose 2001 – 2006*, Zoetermeer, juli 2001.

Centraal Bureau voor de Statistiek, *Enquête Beroepsbevolking 1999*, Voorburg/Heerlen, augustus 2000.

Centraal Bureau voor de Statistiek, *Maandstatistiek van de bevolking 2001/01*, Voorburg/Heerlen, januari 2001.

Centraal Planbureau, *Centraal Economisch Plan 2001*, Den Haag, april 2001.

Colman, D. en T. Young, *Principles of Agricultural Economics. Markets and Prices in Less Developed Countries*, Cambridge, 1979.

LEI, *Land- en tuinbouwcijfers*, 's-Gravenhage, 2000.

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, *Referentieramingen 2001*, 's-Gravenhage, mei 2001.

Nerlove, M., *The Dynamics of Supply; Estimation of Farmers' Response to Price*.

OECD, *Agricultural Outlook*, Parijs, 1999.

Ritson, Ch., *Agricultural Economics. Principles and Policy*, London, 1977

Staalduinen L. van, *et al.*, *Het landelijk mestoverschot 2003*, LEI, 's-Gravenhage, mei 2001.

Bijlagen

Bijlage 1 Werkgelegenheidseffecten in aantallen dienstverbanden

De werkgelegenheid in aantallen werknemers in loondienst is benaderd met het aantal dienstverbanden, die net als de werkgelegenheid in voltijdsequivalenten ontleend is aan gegevens van de uitvoeringsinstellingen GUO en GAK. Bij de prognoses voor 2003 wordt de werkgelegenheid in voltijdsequivalenten omgerekend naar aantallen dienstverbanden. Per sub-sector wordt daarbij rekening gehouden met een trendmatige toename van het percentage deeltijdwerk, terwijl het percentage seizoensarbeid constant wordt verondersteld. Onder uitzendkrachten is met name in de agrarische sector sprake van dermate veel seizoensarbeid, dat een raming van het werkgelegenheidsverlies onder uitzendkrachten in aantallen personen in plaats van voltijdsequivalenten geen zuiver beeld schept. De prognoses voor uitzendkrachten blijven daarom beperkt tot voltijdsequivalenten (zie hoofdstuk).

Tabel b1 Werkgelegenheidseffecten onder werknemers van de nieuwe mestwetgeving per sub-sector, voor verschillende scenario's, in aantallen dienstverbanden

	Realisatie 2000	Autonome ontwikkeling 2003	Absoluut banenverlies "sanering"	Absoluut banenverlies "consolidatie"	Absoluut banenverlies "vernieuwing "
Exclusief uitzendkrachten					
Diervoederindustrie	7.251	6.790	-574	-211	-190
Groothandel vee en voer	6.400	5.958	-542	-542	-488
Groenvoederdrogerijen	266	249	-21	-21	-19
Bedrijfsverzorging	4.151	3.887	-395	-395	-355
Loonwerk mechanisch	26.826	29.102	-807	-710	-639
KI-bedrijven	3.527	3.338	-275	-275	-247
Vers vlees (ex uitbenen)	16.349	14.712	-1.530	-1.530	-1.377
Uitbenerijen	5.240	4.715	-490	-245	-221
Pluimveeindustrie	8.872	8.867	-611	-611	-549
Vleesverwerking	5.949	5.401	-526	0	0
Zuivelindustrie	11.401	11.421	0	0	0
Groothandel eieren	1.052	965	-101	-77	-70
Melkveehouderij	1.231	1.188	0	0	0
Pluimveehouderij	2.861	2.694	-234	-234	-211
Roodvleesproductie	176	176	-5	-5	-4
Varkenshouderij	2.111	1.976	-241	-241	-217
Overige vee- en gemengd bedrijf	10.566	9.668	-966	-966	-869
Totaal aanleverend/dienstverlenend	48.421	49.324	-2.614	-2.155	-1.939
Totaal verwerkend	48.864	46.082	-3.257	-2.462	-2.216
Totaal agrarisch	16.945	15.702	-1.446	-1.446	-1.302
Algeheel totaal	114.229	111.108	-7.318	-6.064	-5.457

Bijlage 2 Gehanteerde sectorindeling naar SBI 1993 en GUO codes

	GUO Code	CBS SBI 93 code	Banen ^{a)} ultimo 2000	Omschrijving van de sector
Diervoederindustrie		1571	7.438	Vervaardiging van veevoeder
Groothandel veevoeder		5121.3	2.200	Groothandel in hooi, stro en ruwvoeder
		5121.4		Groothandel in meng- en krachtvoeder
		5121.5		Overige groothandel veevoeder
Groothandel vee		5123.1		Groothandel in levend vee
Groenvoederdrogerijen	1412		115	Groenvoederdrogerijen
Bedrijfsverzorging	1421		1.909	Bedrijfsverzorgingsdiensten
Loonwerk mechanisch	1413		8.962	Loonbedrijven
	1415		10.417	Mechanische loonbedrijven
KI-bedrijven	1420		3.030	KI-bedrijven
Vers vlees (excl. uitbenen)	15110		4.204	Slachterij (incl. export)
	15111		39	Noodslachterij
	15112		88	Vetsmelterij
	15113		875	Slachtproductenhandel
	15115		606	Loonslagers cq slachtersbedrijven
	15132		145	Vleesconservenfabriek en -handel
	15134		295	Vleesproductenbewerking
	15135		42	Vleesrokerij
	51320		6.267	Groothandel in vlees
	51390		3	Grossier slagersartikelen
	51391		2	Slagers inkoopvereniging
Uitbenerijen	15116		2.670	Uitbenerijen
Pluimveeindustrie	15120		6.500	Pluimveeslachterijen
	15121		82	Poeliersbedrijf met slacht
	15122		101	Poeliersbedrijf zonder slacht
Vleesverwerking	15130		1.755	Vleeswarenindustrie met slacht
	15131		3.196	Vleeswarenindustrie zonder slacht
Zuivelindustrie		155	11.386	Vervaardiging van zuivel producten
Groothandel eieren		5133.2	1.022	Groothandel in eieren
Melkveehouderij	1202		662	Melkveehouderij
Pluimveehouderij	1240		1.091	Pluimveebedrijven
	1241		329	Leghennenbedrijven
	1242		43	Slachtkuikensbedrijven
	1243		649	Overige pluimveebedrijven

	GUO Code	CBS SBI 93 code	Banen^{a)} ultimo 2000	Omschrijving van de sector
Roodvleesproductie	1201		137	Rundveebedrijven
	1203		11	Stierenhouderij
	1204		82	Kalvermestbedrijven
	1205		5	Kalverfokbedrijven
	1206		26	Mestveebedrijven
	1207		49	Overige rundveebedrijven
Varkenshouderij	1230		642	Varkensbedrijven
	1231		253	Mestvarkensbedrijven
	1232		555	Fokvarkensbedrijven
	1233		82	Overige varkensbedrijven
Overig en gemengd bedrijf	1250		508	Overige veehouderijen
	1301		4.516	Veeteelt en akkerbouw
	1302		455	Gemengde bedrijven
Totaal dienstbetrekkingen			<i>83.444</i>	

a) Aantal dienstverbanden, dus niet in voltijdsequivalenten (fte).

NB: Cursief afgedrukte aantallen dienstverbanden betreffen cijfers uit de Enquête Werkgelegenheid en Lonen voor 1999 (CBS), de sociale verzekeringsadministratie van het GAK (zuivelindustrie) of daarvan afgeleide getallen (totaaloptelling). Niet-cursief afgedrukte aantallen dienstverbanden betreffen cijfers uit de sociale verzekeringsadministratie van GUO.

Bronnen: Databestand GUO basisadministratie, databestand sociale verzekeringsadministratie GAK, CBS, *Standaard Bedrijfs Indeling 1993*.

Toelichting op sectorindelingen GUO

Overige veehouderijen (1250): Alle veehouderijen niet zijnde runderen, varkens en pluimvee.

Veeteelt en akkerbouw (1301) en gemengde bedrijven (1302): In de tweede groep kunnen ook andere combinatie voorkomen dan veeteelt en akkerbouw. Bijvoorbeeld veeteelt en vollegrondstuinbouw of akkerbouw en vollegrondstuinbouw. In de tweede groep kunnen derhalve ook bedrijven voorkomen die geen vee houden. Het aandeel daarvan is echter niet vast te stellen. Omdat dit overeenkomt met de indeling in deelsector 82 van het CBS geldt dit zowel bij de GUO data als bij de cijfers van de landbouwtelling.

Bedrijfsverzorgingsdiensten (1421): Dit betreft vrijwel uitsluitend werknemers in dienst van de bedrijfsverzorgingsdiensten die vallen onder de CAO Bedrijfsverzorging. Daarnaast hebben de bedrijfsverzorgingsdiensten ook werknemers in dienst die vallen onder de CAO Landbouw of Tuinbouw. Dit zorgt voor een onderregistratie van werknemers in deze categorie. In de GUO administratie zijn voor ultimo 1999 1.909 werknemers geregistreerd bij de bedrijfsverzorgingsdiensten. In totaal zijn er echter naar schatting ruim 5.000 werknemers werkzaam in de bedrijfsverzorging. Volgens de Landbouwcijfers 2000 werkten er in de bedrijfsverzorging ultimo 1998 5.032 werknemers. Ultimo 2000 zijn dat er volgens mondelinge mededeling van de heer

Speerstra (CBAB) op 15 maart 2001 10% meer, waarbij 75% van de werknemers werkzaam is in de veehouderij. Van deze getallen is uitgegaan bij de reconstructie van de werknemersaantallen voor de bedrijfsverzorging in de veehouderij. Als deeltijdfactor is die van het loonwerk aangehouden.

KI-bedrijven (1421): Dit omvat zowel de runder- als de varkens-KI.

Loonwerk mechanisch: Sinds de opkomst van de handmatige loonbedrijven wordt een onderscheid gemaakt tussen mechanische loonwerkbedrijven (1415) en handmatige loonwerkbedrijven. De voormalige deelsector 'loonbedrijven' (1413) bestaat voor het overgrote deel ook uit mechanische loonwerkbedrijven (gegevens Cumela Nederland). Om deze reden zijn de sectoren bij elkaar opgeteld.

Onder mechanisch loonwerk vallen ook bedrijven die zich naast het agrarisch loonwerk (met name voor de veehouderij) ook met mestdistributie of cultuurtechnische werkzaamheden bezig houden. Verdeling loonsom (opgave Cumela 27 maart 2001): agrarisch loonwerk 1.2 miljard, cultuurtechnisch werk 1.3 miljard, mestdistributie 0.6 miljard.

Vleesconservenhandel en -fabrieken (15132), Vleesproductenbewerking (15134) en Vleesrokerij (15135) worden in de GUO administratie gerekend tot de Vers Vlees bedrijven. Een deel van deze bedrijvengroep is ook te beschouwen als deel uitmakend van de Vleeswarenindustrie. Zonder nader onderzoek op bedrijfsniveau is dit echter niet aan te geven. Dit geldt ook voor de Baconbedrijven. Onderscheid naar diersoort (runderen en varkens) binnen de Vers Vlees industrie is daarbij op grond van de bestaande registratie ook niet mogelijk.

Uitbenerijen (15116) bestaan in de GUO administratie uit twee soorten bedrijven. Er zijn enkele bedrijven die uitbenen op een eigen locatie. Het merendeel zijn bedrijven die personeel uitlenen, de zogenaamde inleenbedrijven. Overigens is er ook nog een afzonderlijke groep Loonslagers c.q. slachtersbedrijven (15115). Behalve bij GUO zijn er ook nog bedrijven aangesloten bij het GAK welke werknemers uitlenen aan de vleesindustrie. De omvang daarvan is onbekend, een deel van deze bedrijven wordt thans overgeschreven naar van GAK naar GUO. Onder uitbenen wordt door GUO verstaan het uitsnijden van runderen of varkens op een tafel (vooral afsnijden en uitbenen).

Pluimveeindustrie: De deelsector 15120 "pluimveeslachterijen" omvat zowel slachterijen als be- en verwerkingsbedrijven van pluimveevlees, echter geen eiproducten verwerking.

Bron: Opgave ACTOR SectorAdviesBureau.